

VARGA BEÁTA

A „népek tavaszának” szerepe a galíciai rutén/ukrán nemzeti mozgalom kialakulásában

The role of the “Springtime of the Peoples” in the development of the Ruthenian / Ukrainian national movement in Galicia. The process of Ukrainian national revival in Eastern Galicia, that could be traced back to the 1830s and was led by the Greek Catholic clergy, refrained from supporting national aspirations until the mid-19th century. Thus, the national movement of Ruthenians, which developed under the influence of the Polish culture within the province, did not reach the level of independent socio-political organization in Galicia until the age of the revolutions of 1848. The events of the “Springtime of the Peoples” made it possible for the cultural-educational activities of the Galician Ruthenian intelligentsia to be transformed into a national-political movement and for their cultural struggle to continue on a political platform. An important role in this change was also played by the fact that the Viennese government embraced the issue of Ukrainian national rebirth to hinder Polish national aspirations. Although the Galician policy of the Viennese government favoured the Ruthenian national aspirations only occasionally and in response to pressure from the Poles, it still provided them with a much freer framework than the Tsarist court.

Keywords: “Springtime of the Peoples”, Eastern Galicia, national movement, Ukrainian national rebirth, Greek Catholic clergy

A Habsburg-uralom alatt, összehasonlítva az orosz fennhatóság alatti ukrán területekkel, az egyes etnikumok – közöttük a galíciai rutének¹ számára is – a nemzeti fejlődéshez kedvezőbbnek bizonyultak a körülmények, ezért itt alakult ki az ukrán nemzeti identitástudat legkorábbi változata. Jóllehet Kelet-Galícia viszonylagos elmaradottsága² miatt – összehasonlítva a birodalom többi nemzetiségével – ebben a tartományban később jelentkeztek a nemzeti törekvések, az ukrán „nemzeti történetírás atyja”³, M. Sz. Hruszevszkij „Ukrán Galíciát” nevezte meg az „ukrán újjászületés”, az ukrán egység megteremtése kiinduló-

¹ A galíciai keleti szláv népesség sokáig nem használta önmaga azonosítására az ukrán kifejezést, hanem a Rusz szóból származó, több jelentéssel bíró *rutén* terminus terjedt el a körükben. Ez egyrészt utalást jelentett a terület legkorábban feljegyzett történelmi nevére (Vörös Rusz), másrészt a korábbi Lengyel–Litván Nemzetközösség egyik közigazgatási területére (Rusz fejedelemség Lemberg központtal). Hrytsak 2005, 186–187.

² Миллер 1997, 68.

³ Varga 2012, 9–21.

pontjának.⁴ Fontos, hogy a galíciái rutének csak az 1890-es évektől kezdték magukat ukránnak nevezni, mintegy szolidaritást kifejezve az orosz fennhatóság alatti „kisoroszokkal”.

Az 1772. augusztus 5-i szentpétervári szerződés⁵ értelmében Habsburg Galícia Ausztria egyik legnagyobb tartománya lett, amely magában foglalta a középkori vagy ún. „történelmi Galíciát”⁶ (981–1772). Ez utóbbi egybeesett azzal a területtel, amelyet később Kelet-Galiciának neveztek. Miután Habsburg Galíciához etnikailag teljesen lengyel lakta területeket is a hozzácsatoltak⁷ – a San folyó nyugati és a Visztula déli területeit Krakó városáig –, megváltozott a tartomány földrajzi helyzete és etnikai összetétele. Jóllehet Galiciában csak a lakosság 50,1%-a tartozott a rutén népességhez, Kelet-Galiciában ugyanakkor 62%-os többséget alkottak a mindössze 25,3%-os arányt képviselő lengyel lakossággal szemben. Ennek ellenére a galíciái lengyelek számára a rutének különféle szintű szolgálókat jelentettek, meggyőződésük szerint a művelt rutének nem kerülhették el, hogy előbb-utóbb lengyellé váljanak és „*gente Ruthenus, natione Polonusnak*” nevezzék magukat. Erre a tartományra a bécsi udvar is kezdetben mint alapvetően lengyel etnikumú provinciára tekintett, ezért a rutén lakosság körében eleinte csak lokális – nyelvi és vallási-felekezeti – identitás formálódása vette kezdetét. A galíciái rutének többszörösen is hátrányos helyzetbe kerültek, mert nemességük rendkívül alacsony száma⁸ miatt kevésbé képviseltethették magukat a politikai életben, városi polgárság hiányában pedig kívül rekedtek a kereskedelmen és az iparon is. Ezzel magyarázható, hogy Kelet-Galícia rutén lakossága körében a görög katolikus klérus jutott vezető szerephez.⁹

A soknemzetiségű Habsburg Birodalom látszatra támogatott ugyan bizonyos nemzeti törekvéseket, de az minden esetben a központi hatalom megerősítése érdekében történt.¹⁰ Mivel az ausztriai németek a birodalmon belül valójában kisebbséget alkottak, a bécsi udvarnak kevés esélye volt arra, hogy az alávetett népeket beolvasszák, ezért inkább összeugrasztották őket egymással.¹¹ A Habsburg-kormányzat korán felismerte, hogy a rutének támogatása megfelelő ellensúlyt képezhet az önállósodási törekvésekkel fellépő lengyelekkel szemben. A bécsi udvar által kinevezett galíciái kormányzók – az „*oszd meg és uralkodj*” elvét alkalmazva – sikeresen kijátszották egymás ellen a ruténeket és a lengyeleket, biztosítva ezáltal a Habsburg-fennhatóságot a tartományban.

Az ukrán nemzeti újjászületés folyamata is az általános modellt – *nosztalgizáló, kulturális, politikai fázis* – követve ment végbe Galiciában. Az 1820–30-as évektől követhető végig a galíciái rutének nemzeti öntudatra ébredése, amiben nagy szerepet játszottak Mária Terézia és II. József reformjai, aminek köszönhetően a rutén értelmiség kapcsolatba tudott

⁴ Грушевский 1907, 116.

⁵ Мартенс 1875, 26–29.

⁶ Magocsi 2005, 6.

⁷ Az 1797. január 26-i második szentpétervári szerződés Nyugat-Galíciát is a Habsburgoknak juttatta, amely újabb hat körzetet 1803-ban a galíciái kormányzósághoz csatoltak, megkülönböztetve a már 1772-ben osztrák birtokba került Kelet-Galiciától. Мартенс 1875, 26–29.

⁸ Az Ausztriához csatlakozás idején mintegy 10 ezer rutén nemesi család élt Galícia területén, akiknek anyagi helyzete alig volt jobb a parasztokénál és többségük már a 16–17. században áttért a katolikus hitre és ellengyelesedett.

⁹ Бойко 2017, 18.

¹⁰ Niederhauser 1958, 77.

¹¹ Jekelcsik 2014, 85.

lépni saját történelmével. A legkorábbi, Galícia történelmét magában foglaló, 1796. évi történeti munka egy osztrák hivatalnok, Johann Christian von Engel nevéhez köthető.¹² Maradtak fenn művek rutén szerzők tollából is, de ezek elsősorban az egyháztörténetre vonatkoznak.¹³ Galíciában, mint minden birodalom fennhatósága alatti tartomány esetében, a nemzeti kultúra kialakulását és ápolását az is indokolta, hogy szembeszálljanak a birodalmi dominanciával. A rutének esetében ez a szembeszegülés azonban nem annyira az osztrákok, mint inkább a galíciai tartományban politikai kulcspozícióban lévő lengyelek ellen irányult.

A nemzeti identitástudat kialakulásában nagy szerepet játszott a nyelv, de az ukrán nyelv – amit az osztrák közigazgatás csak ruténként jelölt meg – valójában mindig háttérbe szorult Galíciában. A lengyel kultúra galíciai dominanciája és az oktatás szélesebb körű elterjedése vezetett a rutének körében a vérségi-nyelvi-kulturális összetartozásra alapozó *nemzeti újjászületés* korához, amelynek kezdete az ún. *Rutén Triász* tevékenységéhez köthető.¹⁴ A Lemberg Egyetemen tanult az ukrán nemzeti ébredés három kiemelkedő alakja, Markian Saskijevics görög katolikus pap, Ivan Vahilevics történész és néprajzkutató, valamint Jakiv Holovackij, az egyetem ukrán nyelvet és irodalmat tanító professzora. Az általuk alapított *Rutén Triász*¹⁵ néven ismert csoport, amelyet az „irodalom úttörőinek”¹⁶ is neveztek, 1832-ben célul tűzte ki, hogy az elnépiesedett rutén/ukrán nyelvet az egyházi szláv és egyéb idegen nyelvi elemek nélkül és cirill betűs írásmóddal emeljék az irodalmi nyelv szintjére.¹⁷

Míg a galíciai rutének számára a *nemzeti függetlenség megszerzése* lehetett a maximális célkitűzés, addig a Nyugat-Galíciában többségben élő lengyelek az önálló lengyel állam visszaállítására törekedtek. Az 1830. november 29-én a Lengyel Királyságban¹⁸ kirobbant szabadságharc¹⁹ leverését követően az 1830-as évek második felében szinte egész Galíciára kiterjedt egy lengyel összeesküvés-hálózat, amelyet az 1835-ben Krakkóban létrehozott *Lengyel Nép Szövetkezése* nevű szervezet fogta össze. A galíciai hálózat felszámolását követően, 1842-től kezdve a versailles-i központú *Lengyel Demokrata Társaság* vette át az irányítást, amely szervezet 1845 őszére össznemzeti felkelést hirdetett a három felosztó nagyhatalom egykori lengyel területein. Az előkészítő fázisban beszervezték Nyugat- és Közép-Galícia nemességét, valamint a Krakkói Köztársaság²⁰ lakóinak egy részét is, de a felkelés terve idő előtt kitudódott a porosz és osztrák hatóságok előtt.²¹ Miután a bécsi kormányzat értesült a tervezett felkelésről, a galíciai Breinl sztarosza elterjesztette a Tarnóvi kerület falubírái körében, hogy nemesi lázadás készül a császár ellen, amelynek tagjai a Habsburg-uralkodóhoz hű jobbszárny ellen is fel akarnak lépni. A parasztság válaszként „galíci-

¹² Engel 1796.

¹³ Harasiewicz 1862.

¹⁴ Magocsi 2010, 428.

¹⁵ Himka 1999, 115, 120.

¹⁶ Wendland 2001, 37.

¹⁷ Гаврилюк 2011, 63–122.

¹⁸ A Lengyel Királyságot 1815-ben a Varsói Nagyhercegség középső és keleti területein hozták létre és az Orosz Birodalommal perszonáluniót alkotott.

¹⁹ Tefner 1996, 25–26.

²⁰ Napóleon legyőzését követően 1815-ben a bécsi kongresszuson Krakkót „semleges köztársaságnak” nyilvánították és a három nagyhatalom közös felügyelete alá helyezték.

²¹ Kovács 2015, 551.

ai mérszárás” néven vonult be a történelembe, amely 1846. február 18-án kezdődött és két hónapig tombolt, mintegy 1000 lengyel nemesi áldozatot követelve. Fontos ugyanakkor, hogy a kelet-galíciai rutén jobbágyság túlnyomó többsége nem csatlakozott a felkeléshez.

A krakkói felkelés szervezői nem értesültek a véres galíciai eseményekről, ezért 1846. február 21-én elkezdték a tervezett mozgalmukat és bejelentették a Lengyel Köztársaság Nemzeti Kormányának megalakulását. A krakkói Nemzeti Gárda néhány ezer kiképzetlen önkéntessel betört Galíciába, ahol azonban felkészült osztrák csapatokkal és parasztfelkelőkkel találta szembe magát, akiktől súlyos vereséget szenvedett. Ezt követően Krakkót orosz és osztrák csapatok vették be, majd április 15-én a bécsi egyezmény értelmében Krakkó Ausztriához került, véget vetve ezáltal a Krakkói Köztársaság (1815–1846) fennállásának.²²

Az 1846-os lengyel események beharangozói voltak a „népek tavaszaként” ismert forradalmi hullámnak, amely két évvel később egész Európát elárasztotta. Az 1848-as forradalmak hatására a Habsburgok soknemzetiségű birodalmának alávetett népei már nemcsak gazdasági és társadalmi reformokat követeltek, hanem önrendelkezési jogot és nemzeti függetlenséget is. 1848. március 18-án a galíciai tartományból petíciót²³ intéztek Ferdinánd császárhoz, amely dokumentum – a rutén érdekeket teljes mértékben ignorálva²⁴ – kizárólag lengyel követeléseket tartalmazott: a lengyel nyelv szabad használatát az iskolákban és a közigazgatásban, külön lengyel tartományi adminisztráció kialakítását, a birodalmi alkotmány felülvizsgálatát és valamennyi társadalmi osztály képviselőjét a *szejmen*, külön lengyel hadsereg felállítását a tartományban, teljes politikai és polgári egyenlőséget minden vallású társadalmi réteg számára. A császár március 19-én Lembergben aláírta a lengyelek politikai liberalizációról és szociális reformokról beterjesztett követeléseit, amiben azonban – az eredeti lengyel petícióhoz hasonlóan – a ruténekről nem tettek említést. Az április 13-án Lembergben megalakult Lengyel Nemzeti Tanácsba a rutének képviselőit is meghívták ugyan, akik azonban arra hivatkozva, hogy a lengyelek nem ismerték el őket önálló etnikumnak, visszautasították a felhívást.

Galícia kormányzója, Stadion gróf ezután azt javasolta a császárnak, hogy szabadítsák fel a parasztokat a földesúri kötelezettségeik alól, aminek köszönhetően nemcsak a lengyel nemesek függetlenedési terveit hiúsítanák meg, hanem elnyernék a parasztok háláját a monarchia felé ezekben a kritikus időkben.²⁵ A bécsi udvart meggyőzték ezek az érvek és 1848. április 17-i rendeletében Ferdinánd császár felszámolta a jobbágyság rendszerét Galíciában: megszüntette a robotot, a parasztok megkapták az általuk korábban birtokolt földek 70%-át, míg azok 30%-a a földesurak tulajdonában maradt.²⁶ A nemesek felé a megváltás anyagi terheit részben az állam vállalta magára, részben a parasztoknak kellett kifizetniük. Az osztrák kormánynak sikerült a jobbágyok érdekvédelméjének feltüntetni magát, a galíciai hivatalnokok egyik legfőbb küldetése pedig az önálló államiság helyreállításában érdekelt lengyel nemesség kordában tartása és a nép körében a „jó császár” mítoszának megeremtelése volt.²⁷ Miután a galíciai parasztok saját sorsuk urává válhattak, felébredt bennük az érdeklődés a politikai, kulturális és oktatási kérdések iránt. Ettől kezdve megfe-

²² Röska-Rydel 2007, 157.

²³ Galicja 1956. – Petycja galicyjska do ces. Ferdinanda z 18 marca 1848 r. 205–207.

²⁴ Wendland 2001, 40.

²⁵ Subtelny 2000, 245.

²⁶ Galicja 1956. – Patent ces. Ferdynanda I. z 17 kwietna 1848 r. 211–216.

²⁷ Kovács 2015, 551.

lelő oktatásban részesülve és akár az értelmiség soraiba kerülve olyan politikai tényezővé válhattak, amit már nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

Az 1848-as forradalmi események hatására a galíciai ukrán elit – a görög katolikus klérus és az értelmiség – felbátorodott politikai törekvéseit tekintve, amiben a kormányzó is támogatta őket azt remélve, hogy ellensúlyt képezhetnek az egyre agresszívabbé váló lengyelekkel szemben. Mivel a lengyel nacionalizmus a Habsburg-érdekeket veszélyeztető, önálló lengyel állam restaurációjáért küzdött, ezeket a törekvéseket mintegy blokkolva, az osztrák kormányzat kezdte felkarolni a rutének „ügyét”. Valójában Franz Stadion bátorítására kérte 1848. április 19-én a görög katolikus klérus Ferdinándot, hogy védelmezze meg a ruténeket a lengyelekkel szemben. A galíciai rutén vezetők egyre határozottabban léptek fel azzal az igényükkel is, hogy *népüket a Habsburg-birodalmon belül mint különálló etnikumot különböztessék meg*. 1848. május 2-án megalakult a – *Hrihorij Jahimovics przemysli püspök által vezetett – Legfelsőbb Rutén Tanács*²⁸ (Holovna Ruska Rada) 66 taggal. Mint – a kormányzó által is támogatott – galíciai rutének képviseleti szerve, a tanács május 15-én nyilatkozatot²⁹ adott ki „*a rutén nép nevében, amely egy nyelvet beszél és 15 millió főt számlál...*”³⁰

„*Mi, a galíciai rutének, a 15 millióból 3 millióan, az egy nyelvet beszélő nagy rusz nép részei vagyunk. Ez a nép valamikor önálló volt, dicsőségben felvette a versenyt Európa legnagyobb népeivel... A kedvezőtlen sors és más politikai szerencsétlenségek következtében azonban dicső népünk széthullott és elvesztette az önállóságát, fejedelmeit és idegen uralom alá került... Keljete fel testvéreink évszázados álmotokból, mert eljött a mi időnk! Legyünk végre azok, akiké valójában válhatunk! Legyünk végre ismét egy nép, más népekkel megértésben és szeretetben... Megvédjük alkotmányos jogainkat, meghatározzuk népünk igényeit, nemzetünk jólétének javítására alkotmányos eszközökkel törekszünk, és folyamatosan megvédjük jogainkat bármilyen támadással vagy rágalmozással szemben...*”³¹

A memorandumban a Kijevi Rusz korára vezetik vissza a rutének történelmét és – az orosz néphez hasonlóan – ezen középkori keleti szláv államalakulat örököseinek tekintik magukat. Ebben a nyilatkozatban került megfogalmazásra először a Habsburg Birodalom és az Oroszország területén élő ukrán nép egységének eszméje. A lengyel követelésekhez képest azonban ez a Habsburgokhoz lojális szellemben írt manifesztum jóval félelmebb és lojálisabb célokat fogalmazott meg: az ukrán nyelv bevezetését kérte a kelet-galíciai iskolákban és az adminisztrációban, a tartományi kormányzati pozíciókat ruténnel szeretne volna betölteni, a görög katolikus klérus egyenjogúsítására törekedett a római katolikus egyházzal. A galíciai rutének a birodalom más nemzetiségeihez képest is meglehetősen mérsékelt követelésekkel álltak elő, elsősorban egy lengyel és ukrán részre osztott Galiciát akartak elérni, ahol Kelet-Galiciában széles körű autonómiával rendelkezének, jövőjüket azonban továbbra is a monarchia keretein belül képzelték el.

Ezt követően az ukrán-lengyel ellentét a korábbiaknál is jobban kiéleződött és a Legfelsőbb Rutén Tanács ellensúlyozására május 23-án a polonofil rutén értelmiségiek létrehoz-

²⁸ Magocsi 2010, 435.

²⁹ 1848. május 15-én a „Galíciai Hajnal” (*Зоря галицька*) című újság jelentette meg a kiáltványt, amelynek a fenntartási költségeihez a bécsi udvar is jelentősen hozzájárult.

³⁰ Левицкий 1926, 21.

³¹ Левицкий 1926, 21–23.

ták a Rutén Nemzeti Tanácsot,³² valamint megalapították a *Russkij Dnevnik* című újságot, amelynek szerkesztésére megnyerték a Rutén Triász egyik tagját, Ivan Vahilevicset.

Az ukrán/rutén nemzeti igények megerősödése tovább fokozta a lengyelekkel kialakult feszültséget, majd komolyabb konfrontációra először a csehek által rendezett Szláv Kongresszuson került sor. Már áprilisban elkezdték a kongresszus szervezését, amely gyűlés álláspontjáról és célkitűzéseiről a horvát Jan Ludmil Stajsky a következőképpen tudósított a *Tydennik* című lap április 13-i számában: „*A minden oldalról ránk leselkedő veszély arra kényszerít minket, hogy félretegyük az idejétmúlt féltékenységet, és kölcsönösen kezét nyújtunk egymásnak...*”³³ Vagyis eredetileg az összes szláv nemzet képviselőit össze akarták hívni, de végül 1848 júniusának első két hetében Prágában elsősorban a Habsburg Birodalom területén élő szlávok érdekeinek összhangba hozására és az Ausztrián belüli szláv egység megteremtésére törekedtek.

A rutének és a lengyelek azonban a „*kölcsönös kéznyújtás*” helyett már abban a kérdésben is vitába bocsátkoztak, hogy Galíciát melyiküknek kellene képviselnie.³⁴ Miután rivalizálásuk komolyan veszélyeztette a kongresszus eredményességét, a csehek kompromisszumos javaslatral álltak elő: ha a rutének lemondanának területi igényeikről Galíciában, a lengyelek különálló etnikumnak ismernék el őket, azonos jogokat élveznének a nyelvhasználatban és hivatalokat is viselhetnének. Mivel nem sikerült megegyezniük ebben a kérdésben, a rutének három képviselőt delegáltak Prágába – Hrihorij Hinilevicset, Ivan Boriszkevicset és Alekszij Zaklinszkijt.³⁵ Tovább fokozta a galíciai lengyel–rutén konfliktust, hogy a lengyel orientációjú (polonofil) Rutén Tanács is küldött képviselőket a kongresszusra – Lev Sapieha és Jurij Ljubomirszkij hercegeket, valamint Zenon Poglodovszkij ügyvédet –, így annak vezetői számára nem volt egyértelmű, hogy valójában melyik küldöttség képviseli a galíciai rutének érdekeit. Hosszas viták eredményeképpen abban állapodtak meg, hogy a galíciai „rutén szekciót” a Legfelsőbb Rutén Tanács és a Rutén Tanács küldöttei együtt képviselik Sapieha herceg vezetésével.³⁶ Ebből pedig semmi jó nem következett, mert már abban a kérdésben sem értettek egyet, hogy Galíciát fel kellene-e osztani egy keleti (rutén) és egy nyugati (lengyel) részre. A Rutén Tanács képviselői elutasították ezt a lehetőséget, amit a lengyel delegáció lelkesen üdvözölt.

Miután a bécsi udvar tudomást szerzett a kongresszus tevékenységéről, a gyűlés feloszlását és határozatainak érvénytelenítését követelve, Windischgrätz június 12-én lövetni kezdte Prágát. Így a szláv népek küldötteinek dolgavégezetlenül kellett hazatérniük, a galíciai rutének és lengyelek esetében ráadásul a kongresszuson kialakuló vita tovább fokozta a közöttük szinte már állandósuló konfliktust.

Ezt követően a galíciai rutén nemzeti mozgalom kiformalódásának legékeesebb bizonyítékeként a Legfelsőbb Rutén Tanács által 1848. július 31-én német nyelven közzétett *Memorandum*³⁷ szolgált, amelyben a tanács vezetői arra kívánták felhívni a figyelmet, hogy a mintegy négy évszázados lengyel fennhatóság ellenére „*a rutének nem veszítették el az*

³² Chwalba 2001, 314.

³³ Haselsteiner 2014, 201.

³⁴ Galicja 1956. – Galicja a kongres slowanski – Fragment z pamietnika. 220–223.

³⁵ Брик 1920, 50.

³⁶ Левицкий 1926, 34.

³⁷ Denkschrift 1848.

identitásukat és Ausztria kötelékében sem germanizálódtak”.³⁸ Ugyanakkor a bécsi császári kormánynak szemrehányást tettek azért, hogy a galíciai ruténeket hosszú ideig nem ismerte el különálló etnikumnak és nem adta meg számukra a nemzeti önrendelkezési jogot, továbbá az iskolákban nem vezette be a rutén nyelvet.³⁹ Ettől függetlenül pedig – olvasható a dokumentumban – a rutének mégis mindvégig lojálisak maradtak a Habsburg-uralkodókhoz és ellensúlyt képeztek a Galíciában hegemon szerepet játszó, állandó függetlenedési törekvésekkel fellépő lengyelekkel szemben. A galíciai rutén közéleti személyiségek pedig többször is meggyőződhetek arról, hogy a lengyelek elsődleges törekvése az egész rutén lakosság polonizálására irányult. Galíciában így azok a rutének, akik műveltségre akartak szert tenni, kénytelenek voltak – rutén identitásukat feladva – ellengyelesedni. Ennek következtében pedig *„csak az iskolázatlan alsóbb néprétegek maradtak hűek a nemzetükhöz”,*⁴⁰ ami rendkívül megnehezítette a nemzeti mozgalom kibontakozását.

A Szláv Kongresszus feloszlátását követően választások kezdődtek Galíciában a birodalmi gyűlés alsóházába, de a tartománynak fenntartott 100 helyből a ruténekek csak 25 jutott, vagyis politikai szerepvállalásukat legfelsőbb szinten továbbra is jelentősen korlátozták.⁴¹ A rutének közéleti tevékenysége helyi szinten eredményesebbnek bizonyult: 1848 októberében a Legfelsőbb Rutén Tanács a helyi elit számára gyűlést hívott össze, hogy megvitassák a kulturális igényeiket. Az ukrán kultúra a tartományban meglehetősen siralmas állapotban volt, a képzett ukránok kétharmada ellengyelesedett, a jobbágság többsége pedig analfabéta volt. Még így is az oktatásügy helyzete Kelet-Galíciában mind intenzitásában, mind számarányában jóval felülmúlta a nyugati területekét.

A fentiek alapján megállapítható, hogy *a rutén nemzeti kérdés előtérbe kerülése valószínűleg az osztrák–lengyel rivalizálás „melléktermékeként” alakult ki Galíciában*, ahol azonban az egységes nemzeti identitástudat kialakulását jelentősen lelassította,⁴² hogy *politikai törekvéseit tekintve a rutén vezetés nem volt egységes*. Ezzel magyarázható, hogy a 18. század végétől kezdve a galíciai rutén/ukrán identitástudat több alternatívája kezdett kiforrni: a *rutén–osztrák*, a *polonofil*, a *ruszofil* és az *ukranofil irányzat*.⁴³ A *rutén–osztrák irányzat* a galíciai ukránok felemelkedésének lehetőségét elsősorban a Habsburgok felé kinyilvánítandó rendíthetetlen hűségben látta biztosítottnak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig meghatározó erőt képviselt a galíciai politikai életben. Az ún. *„polonofil”* irányzat nem ismerte el a ruténeket külön etnikumnak, hanem csak a lengyel nép egy népcsoportjának (Gente Ruthenus, natione Polonus), ezért rendkívül csekély volt a támogatottsága a rutének körében, 1848 után pedig kezdett teljesen háttérbe szorulni.⁴⁴ Az ún. *„ruszofil”* frakció az orosz cár fennhatósága alatti összukrán egységben gondolkodott, Kelet-Galíciát az *„egységes orosz világ”* elválaszthatatlan részének tekintette.⁴⁵ *Meggyőződésük szerint a rutének nyelvileg és kulturálisan az orosz fennhatóság alatt élő „kisoroszokhoz”*

³⁸ Denkschrift 1848, 2.

³⁹ Denkschrift 1848, 4.

⁴⁰ Denkschrift 1848, 4.

⁴¹ Subtelny 2000, 249.

⁴² A rutének egy része úgy gondolta, hogy a lengyelekhez tartoznak, mások pedig úgy, hogy az oroszokhoz, megint mások ukránnak vallották magukat.

⁴³ Миллер 1997, 68.

⁴⁴ Левицкий 1926, 11.

⁴⁵ Wendland 2001, 17.

álltak a legközelebb, ezért az „összukrán” identitást tekintették irányadónak és mindig bíztak abban, hogy egyszer egyesítik őket a honfitársaikkal. A „Kárpátoktól az Urálig élő” kisoroszokkal történő asszimilációban gondolkodtak, ugyanakkor az önálló ukrán nemzeti identitástudat kialakítását nem tartották elsődleges fontosságú tényezőnek. Ez az irányzat az I. világháború elejéig nem rendelkezett átfogó politikai programmal az ukrán nemzeti mozgalom keretén belül a galíciai kérdés⁴⁶ megoldására. A dualizmus korában egyre népszerűbbé váltak annak köszönhetően, hogy Galícia rutén lakossága szerint a Habsburgok elárulták őket azzal, hogy a tartományt teljesen a lengyelek kezébe adták. Emiatt is gondolták úgy, hogy Oroszországgal szövetségben nagyobb autonómiát tudnak elérni, mint az Osztrák–Magyar Monarchián belül. A ruszofil mozgalom azonban a kohézió hiánya és a szinte kizárólag irodalmi kérdésekre való összpontosítás miatt nem jelentett veszélyt a Habsburg Birodalom területi egységére. A galíciai nemzeti mozgalom „ukranofil” szárnya a galíciai ruténekre és az oroszországi ukránokra olyan egységes népként tekintett, amely nyelvében és a kultúrájában is különbözik az oroszoktól. Végso célkitűzésük az önálló, szabad Ukrajna megteremtése volt, ahol együtt élne az egész ukrán nép. Tekintettel arra, hogy kezdetben csak Orosz–Ukrajna Ausztria–Magyarországhoz csatolásában gondolkodtak, és kizárólag a rutén többséggel rendelkező Kelet-Galícia Habsburg Birodalmon belüli közigazgatási és kulturális autonómiájára törekedtek, legfőbb ellenfelüknek pedig a lengyeleket tekintették, mozgalmuk élvezte a bécsi udvar támogatását. A 19. század végén az orosz orientáció megerősödése miatt az önálló ukrán politizálásra törekvő ukranofilek tevékenységét a bécsi kormányzat jobban tolerálta, mint a ruszofilekét.

A galíciai rutén nemzeti mozgalom megosztottsága ellenére azt valamennyi rutén politikai irányzat elismerte, hogy elsősorban a politikai függetlenség biztosíthatná a Habsburg és az Orosz Birodalom alávetett tartományaként funkcionáló Galícia társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődését,⁴⁷ de a függetlenségben nemcsak a ruténeknek, hanem a tartományban élő valamennyi etnikumnak érdekeltnek kellene lenni. A galíciai rutének önállósodási törekvéseit az is elősegítette, hogy az ő nemzeti öntudatuk modernebb volt a kelet-ukrajnai ukránok identitásánál és közelebb állt a közép-európai nemzetek identitásához.⁴⁸ Ugyanakkor a Habsburg Birodalom többi nemzetiségével összehasonlítva a galíciai ukránok mérsékeltbb követeléseket fogalmaztak meg programjukban és alapvetően lojálisak maradtak a Habsburgokhoz. Kezdetben közeledés figyelhető meg a galíciai rutének nemzeti mozgalmán belül kialakuló irányzatok között, de az 1880-as évektől kezdve azok egyre inkább eltávolodtak, illetve elhatárolódtak egymástól. A 19–20. század fordulójára a galíciai értelmiség és a papság körében az ukranofil nézetek egyre nagyobb népszerűsége tettek szert, ami abban is megmutatkozott, hogy a rutén mellett egyre gyakrabban használták identitásuk azonosítására és társadalmi-politikai szervezeteik elnevezésére az ukrán jelzőt. Ekkorra a galíciai ukranofil mozgalom egyre határozottabb ideológiai formát kezdett ölteni, középpontba állítva a független ukrán állam megteremtésének igényét. Míg azonban a rutének a tartomány etnikai alapú felosztását követően Kelet-Galíciát tartották „ukrán Piemontnak”, ahonnan az ukrán területek egyesítése elindulhat, addig az egész Habsburg Galíciára kizárólagos igényt tartó lengyelek a tartományra lehetséges „lengyel Piemontként” tekintettek.

⁴⁶ Топильский 2017, 27.

⁴⁷ Бойко 2017, 17.

⁴⁸ Fedinec–Halász–Tóth 2017, 29.

Összegzés

Az 1830-as évektől követhető nyomon Kelet-Galíciában az ukrán nemzeti újjászületés folyamata, a rutén elit ekkorra jutott arra a felismerésre, hogy az Orosz és a Habsburg Birodalom területén élő ukránok valójában egy néphez tartoznak és mind a lengyelektől, mind az oroszoktól különböznek. A galíciai nemzetépítő folyamatban kiemelkedő szerepet játszott az egyház,⁴⁹ a görög katolikus klérus a bécsi udvarral kialakított jó kapcsolatainak fenntartása érdekében azonban a 19. század közepéig elzárkózott a nemzeti törekvések támogatásától. Ezzel magyarázható, hogy a lengyel kultúra tartományon belüli fölényének hatására kibontakozó rutén nemzeti mozgalom Galíciában csak lassan, az 1848-as forradalmak korára jutott el az önálló társadalmi-politikai szervezethez.⁵⁰ A „népek tavaszának” eseményei tették lehetővé, hogy a galíciai rutén értelmiség kulturális-felvilágosító tevékenysége átalakuljon nemzeti-politikai mozgalommá és kulturális harcukat politikai platformon folytathassák tovább.⁵¹ Ebben a változásban az is fontos szerepet játszott, hogy a lengyel nemzeti törekvések meggátolásában a bécsi kormányzat felkarolta az ukrán nemzeti újjászületés ügyét. Jóllehet a Habsburgok galíciai politikája csak időszakonként és a lengyelek nyomásának függvényében kedvezett a rutén nemzeti törekvéseknek, a cári udvarhoz képest mégis jóval szabadabb kereteket biztosított számukra. Ugyanakkor az is fontos, hogy a rutének élvezték ugyan a bécsi udvar támogatását, de csupán ellensúlyt jelentettek a Habsburgok kezében a lengyel nemzeti törekvésekkel szemben. Az kezdettől fogva nyilvánvalónak tűnt az osztrák kormányzat számára, hogy míg korábban a galíciai ukránok a lengyel uralmat elnyomásként élték meg, a Habsburg-kötéléket eleinte szinte felszabadulásnak tekintették. Kiformálódóban volt az ún. „galíciai mítosz”,⁵² miszerint ez a tartomány olyan hely, ahol több etnikum, kultúra és vallás él egymás mellett teljes békében és a biztonságot számukra a tőlük messze élő osztrák császár biztosítja. A Habsburg-kormányzat – hasonlóan a galíciai lengyelekhez – kezdetben nem különálló etnikumként tekintett a ruténekre, de az 1848-as események a bécsi udvart ráébresztették arra, hogy őket valójában saját történelmi múlttal és identitással rendelkező, különálló népként kell őket kezelni.

Jóllehet nem tudták elérni legfőbb törekvésüket, a Galícián belüli nemzeti autonómiát, a „népek tavasza” idején a rutének először kaptak lehetőséget arra, hogy önálló nemzeti igényekkel lépjenek fel; a legnagyobb eredménynek az alkotmányos kormányzat megalakítása tekinthető. Ezek a sikerek azonban elsősorban a Habsburg Birodalom megrendülésének és a bécsi udvar engedékenységének köszönhetők. 1848-ban előtérbe került a vezetés problémája is Galíciában: hagyományosan továbbra is a görög katolikus klérus⁵³ töltötte be az irányító szerepet és a bécsi udvar támogatását is élvezte, de pusztán eszköznek számított a Habsburgok kezében a lengyelekkel szemben.

⁴⁹ Motylewicz 1996, 102.

⁵⁰ Magocsi 2010, 442.

⁵¹ Бойко 2017, 22–23.

⁵² Cybenko 2008, 6–7.

⁵³ A hivatalos statisztikák szerint 1848-ban Galíciában 1587 görög-katolikus egyházközség volt 2 149 383 hívővel.

Bibliográfia

Források

- Galicja 1956 = *Galicja od pierwszego rozbioru do wiosny ludow 1772-1849*. Wybor testow zrodlowych. Krakow-Wroclaw.
- Denkschrift 1848 = *Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse*. Lemberg.
- Левицкий 1926 = Левицкий К.: *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914*. Жовква.
- Мартенс 1875 = Мартенс, Ф. Ф.: *Собрание трактатов и конвенцій, заключённых Россією с иностранными державами*. II. Санктпетербург.

Szakirodalom

- Chwalba 2001 = Chwalba, A.: *Historia Polski, 1795-1918*. Krakow.
- Cybenko 2008 = Cybenko, L.: *Galicia Miserabilibus und/oder Galicia Felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur*. Wien.
- Engel 1796 = Engel, J. Ch.: *Geschichte von Halitsch und Vladimír*. Wien.
- Fedinec–Halász–Tóth 2016 = Fedinec Cs. – Halász I. – Tóth M.: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest.
- Harasiewicz 1862 = Harasiewicz, M.: *Annales ecclesiae ruthenae*. Lviv.
- Haselsteiner 2014 = Haselsteiner, H.: Az 1848-as párgái szláv kongresszus előzményei. Szláv (ön)tudat és központi (katonai) hatalom. *Aetas* 29. évf. 4. 199–206.
- Himka 1999 = Himka, J-P.: The Construction of Nationality in Galician Rus: Icarian Flights in Almost All Directions. In: *Intellectuals and Articulation of the Nation*. Ed: Ronald G. Suny – Michael D. Kennedy. Michigan. 109–169.
- Himka 2005 = Himka, J-P.: Confessional Relations in Galicia. In: *Galicia – Multicultural Land*. Ed: Hann, Ch. – Magocsi, P. R. Toronto. 22–35.
- Hrytsak 2005 = Hrytsak, Y.: Historical Memory and Regional Identity among Galicia's Ukrainians. In: *Galicia – A multicultural Land*. Ed: Hann, Ch. – Magocsi, P. R. Toronto. 185–209.
- Jekelcsik 2014 = Jekelcsik, Sz.: *Ukrajna története. Egy modern nemzet születése*. Budapest.
- Kovács 2015 = Kovács I.: Kazimiers Bielanski emlékirata az 1848–49-es magyarországi élményekről. *Hadtörténelmi közlemények*. 2015/2. 128. évf. 551. 546–591.
- Magocsi 2005 = Magocsi, P. R.: Galicia: A European Land. In: *Galicia – A multicultural Land*. Ed. Hann, Ch. – Magocsi. P. R. Toronto. 3–21.
- Magocsi 2010 = Magocsi, R. P.: *A History of Ukraine*. Toronto.
- Motylewicz 1996 = Motylewicz, J.: Społeczność miejska a grupy narodowościowe w miastach czerwonoruskich w XV-XVIII w.: Problem przemian w trwałości wizerunku społecznego. In: *Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy*. Cracow.
- Motylewicz 2005 = Motylewicz, J.: Ethnic Communities in the Towns of the Polish-Ukrainian Borderland in the Sixteenth, Seventeenth, and Eighteenth Centuries. In: *Galicia – A multicultural Land*. Ed. Hann, Ch. – Magocsi. P. R. Toronto. 36–51.
- Niederhauser 1958 = Niederhauser E.: A jobbágyfelszabadítás és a nemzetiségi kérdés Kelet-Európában. *Történelmi Szemle* 1958/1–2. 76–90.

- Röskau-Rydel 2007 = Röskau-Rydel, I.: Die Freie Stadt Krakau (1815-1846) und ihre Grenze zu Galizien. In: Christoph Augustinowicz, Andreas Kappeler Hg. *Die galizische Grenze 1772-1867: Kommunikation oder Isolation?* Europa Orientalis Band 4. 143–157.
- Subtelny 2000 = Subtelny, O.: *Ukraine. A History*. Toronto.
- Tefner 1996 = Tefner Z.: *Az 1863-as lengyel felkelés és az európai politika*. Budapest.
- Varga 2012 = Varga B.: M. Sz. Hrusevszkij, az „ukrán nemzeti történetírás atyja”. *Acta Historica*. 134. 9–21.
- Wendland = 2001 Wendland, A. V.: *Die Russophylen in Galizien. Ukrainische Konservativne zwischen Österreich und Russland, 1848-1915*. Vienna.
- Бойко 2017 = Бойко, И. Й.: „Національне відродження в ХІХ ст. та його значення для проголошення Західно-Української Народної Республіки”, *Становлення та трансформація держано-правової думки в Галичині (ХVIII–ХХ ст.)*. Івано-Франківськ. 15–24.
- Брик 1920 = Брик, І.: Слов'янський з'їзд у Празі 1848 р. і українська справа. *ЗНТШ*. т. 129.
- Гаврилів 2011 = Гаврилів, Б. М.: *Вшанування пам'яті «Руської трійці» (Маркіян Шашкевич, Іван Вагілевич, Яків Головацький)*. Івано-Франківськ.
- Грушевский 1907 = Грушевский, М. С.: *Освобождение России и украинский вопрос – статьи и заметки*. С.-Петербург.
- Дидицкий 1853 = Дидицкий, Б. А.: *Конюший: Поема*. Львів.
- Зубрицкий 1845 = Зубрицкий, Д. И.: *Критико-историческая повесть временных лет Червонной или Галицкой Руси: От водворения христианства при князьях поколения Владимира Великого до конца XV столетия*. Москва.
- Миллер 1997 = Миллер, А. И.: Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицийских русинов. In: *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика*. Москва. 68–75.
- Топильский 2017 = Топильский, А. Г.: *Формирование украинского национального самосознания на территории Галиции во второй половине ХІХ – начале ХХ в.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тамбов.